

KLEMEN PISK

Izpraznjenost poezije

Čeprav bi si želel pisati članek z vedrejšim, manj defetističnim naslovom in spregovoriti o človekovi ustvarjalni dejavnosti z optimističnega vidika (kajti nisem ne prvi ne edini jamrač), pa bom vendarle zapisal nekaj misli, ki bodo še bolj skremžile že tako skremžene obraze in pognale po žilah še več kislosti. Kot vidite, moje razpoloženje prejudicira klavrne zaključke, a nič ne de, Bog mi greh odpusti, saj gre le za navaden esej, in v tej literarni obliki je, podobno kot v poeziji, dovoljeno praktično vse, da je le jezik dovolj izbrušen in vsebina zanimiva. In zanimivo bo bržkone tudi končno spoznanje, ki se mi zaenkrat kaže le v nerazločnih obrisih, namreč da je skodelica poezije izpraznjena. Ne verjamem, da bo to premišljevanje našlo recept, kako naj se jo znova napolni, bo pa poskušalo vsaj najti prave vzroke za nevšečno stanje. To pa je že pol poti do odstranitve maligne tvorbe.

Pisanje o izpraznjenosti poezije se omejuje na tisto vejo literature, ki je na Slovenskem prevladujoča in temeljna, čeprav bi bilo mogoče na podoben način govoriti o celotni literaturi. Proza in dramatika imata vseeno še nekaj rezerve, nekaj tistega prestiža, ki jima ga poezija vselej zavida. Navsezadnje je treba pri pisanju proze vztrajati več tednov, mesecev ali let, kar med drugim pomeni, da njena pojavnost ne more podlegati nepregledni množičnosti. Dramatika se uravnava in reducira po naravnih zakonitostih, saj je v tiskani obliki neprivilačna, v odrski pa zahteven finančni projekt, odvisen od zunajliterarnih dejavnikov. Umetniškega prozaista hitro ločimo od obrtnika,

pri poeziji pa se lahko pisuni laže skrijejo in pod pretvezo nerazumljivosti mesijansko širijo svoje ideje – ne toliko med bralce in kritike kot med mecene. Včasih se jim to posreči s članstvom v primerni stranki, drugič preko prijateljevanja s tem ali onim urednikom. Kvaliteta je tako ali tako subjektivizirana do skrajnosti. Eden od zunajliterarnih razlogov izpraznjenosti je torej množičnost, fenomen, ki se kaže v tem, da vsako leto v Sloveniji izide približno dvesto takih ali drugačnih pesniških zbirk (znana je teorija, da ima vsaka država enako število pesnikov ne glede na število prebivalcev). Zaskrbljenost zaradi prevelike količine pa ni najbolj posrečeno utemeljena in izvira iz pesniške ljubosumnosti – nepregledna količina knjig zmarginalizirano umetnost in njene avtorje dela še bolj neopazne, zato ihtijo in bentijo tudi nad tem problemom. Po drugi strani nagrade, ki naj bi pripomogle k izpostavljanju določenih kvalitetnih imen, postajajo vse manj relevantne, saj forsirajo konformistične avtorje in si le redko drznejo izstopiti iz konzervativnih okvirov.

Če nastavimo uho na vrata literarnih krogov, slišimo stalno ponavljanje ene in iste zgodbe – veliko se govori o tem, da je poezija v krizi, da jo več ljudi piše, kakor bere, da v razmerju med njo in bralcem nastaja kratek stik, da nima več tiste funkcije, ki jo je imela v preteklosti, bodisi narodotvorne ali užitekarske, da so literarni večeri slabo obiskani. Kje so časi, ko si je slovenski pesnik za honorar od zbirke kupil nekaj zemlje, sezidal temelje počitniške hišice, bil ob prejetju Prešernove nagrade celo tako zadovoljen, da je ni zavrnil? Kje so časi, ko so se pesniki delili na politično korektne in nekorektne ter so po med hodili vsak v svoj panj, eni v matico, drugi v osje, emigrantsko gnezdo? Ne, teh časov ni več, poezija je bolj kot ne sama sebi namen, stoječa na trhlih temeljih subvencij. Toda koliko časa še?

Nekateri bi radi zvalili krivdo na plitkost človekovega duha, ki ne čuti več potrebe po prebiranju verzov. Individualizem in egoizem naj bi v tranzicijskem času izbruhnila z vso silo. Zato se pojavljajo mnenja, da bi morali pesniki privabljeti občinstvo z različnimi tržnimi pristopi. Literarni večeri naj bi se sprevrgli v nekakšne rock manifestacije ali bili celo obogateni s striptizom, kot ga je na primer pred leti izvedla švedska pesnica v Medani. Le komu ne bi ugajala taka goloprsa skandinavska poezija? Dejstvo je, da nekateri pesniki na literarnih večerih naredijo poeziji več škode kot koristi, njihova interpretacija je slaba, dikcija medla, ne potrudijo se dovolj za občinstvo in ga puščajo razočaranega, zdolgočasenega. Zato bi morali svoj pristop spremeniti, ga izboljšati, a ne za ceno plehkosti. Ni se treba sleči do golega, žagati na kitaro srbske pesmi ali s cenanimi verzi izvabljeti smeha poslušalcev. A to je že drug problem, ki z izpraznjenostjo poezije nima pomembnejše zveze. Kaže le na napačen pristop k odpravljanju težav. Do napake prihaja zaradi zamenjevanja vzrokov in posledic. Na eni strani imamo sporočevalca – pesnika, na drugi naslovnika – bralca. Slednji od prvega pričakuje, da bo v njegovih pesmih našel določeno estetsko ugodje, najsi gre za preprostega, neizobraženega ljubitelja poezije ali visoko usposobljenega literarnega znanstvenika. Motnja nastane, ker se to ne

uresniči, če pa že se, ostaja v domeni ozkih, filistrskih krogov. Številčnost literarne publike, kot sem že omenil, ni vzročna in prvotna, zato se bom izognil iskanju krivde pri naslovniku in bom skušal ugotavljati, kaj se dogaja pri pesnikih samih in njihovi poeziji. Ne glede na njeno kvaliteto, raznolikost in vsečnost mora biti z njo nekaj hudo narobe, da ni več zmožna hoditi po naravni poti.

Po načelu pregovora, ki priporoča pometanje pred lastnim pragom, se zazrimo v domače stanje. Eden glavnih problemov je, da se postmodernizem v slovenski poeziji nikoli ni uveljavil. Druge tranzicijske dežele, na primer Poljska, so ga razvile in popularizirale mnogo bolj, tam so znanstveniki dobili hvalevredno gradivo za proučevanje, nova smer je razburkala in prevetrila okostenele pesniške tokove. Nova generacija se je izoblikovala spontano, tako iz notranje kot zunanje potrebe, smer je zaživela kot gibanje, kot utrip prostora in časa. Poezija je bila v ospredju, literarna veda je ni povzdigovala, temveč zgolj opazovala in beležila. Nosilci dogajanja so se lahko izražali poljudno in svobodno, niso bili vezani na okus uredniške birokracije. Vpliv te pa je pri nas mnogo večji, kot bi radi priznali; z lobiranjem namreč ohranjajo status quo in ne dovolijo izvirnim avtorjem, da bi izstopali. Programski sistem subvencij, ki smo ga dobili v zadnjem času, je tako manipuliranje z literati le še bolj poudaril. Odgovornim na ministrstvu se zdi bolje, da je vse razpršeno, neopazno, zamegljeno, kot da bi bili izpostavljeni redki izbranci. Pluralnost resnic pomeni tudi pluralnost različnih poetik, torej soobstoj starcev in mladcev na isti konformistični liniji medsebojnega odobravanja. Za generacijsko zmedo se imamo zahvaliti literarnim teoretikom, ker mislijo, da se je sodobnost začela po koncu druge svetovne vojne. Novejša slovenska poezija je v njihovih očeh največkrat sistematizirana v eno samo enoto, ki obravnava petdeset let nepretrganih, medsebojno odvisnih pojavov. Ali je vpliv druge svetovne vojne in komunizma res tako velik, da se zastavljajo tako široki cilji? Vse to ima svoje ideološko ozadje, ki bi moralo družbeno pasivnim ustvarjalcem odpreti oči. Bolje bi bilo, da bi potegnili črto in enkrat za vselej pomedli s "sinovi komunizma". Morda bi bilo potrebno odvzeti kak akademski naslov, nemara celo Prešernovo nagrado. Očitno pa bo potrebnih še nadaljnjih deset let, da bo glavni mejnik v slovenski literarni zgodovini postalo leto 1991.

Čeprav je postmodernizem v nekaterih najnovejših pregledih slovenske poezije obravnavan kot samosvoja smer, je to samo umeten poskus, da se obrobne neomodernistične eksperimente postavi v skupen predal. Še tisti avtorji, ki so se najbolj oddaljili od avtorefleksivnih spoznanj, so podlegli čarom miselne, senzibilne lirike. Pri nas se danes govori o postmodernizmu kot o nečem preživetem, zapoznelem, o nečem, kar smo že prebavili in česar smo se osvobodili. Toda kaj je tisto, kar ostaja slovenskim pesnikom? So to tradicionalni okviri modernizma ali samo nekakšne mešanice različnih avtopoetik, ki tvorijo novo, razpršeno, nedefinirano enoto? Tisto, kar zaznamuje sodobno slovensko poezijo, je v največji meri *nova etika*. Drzen pojem, ki ga moramo razložiti in pogledati natančneje, če ga hočemo razumeti v neposredni zvezi s poezijo. Nova

etika pravzaprav izhaja iz new agea, vendar ne prevzema v celoti njegovih vrednot, samo vede ali nevede jih vklaplja v svojo strukturo. Ne da bi imela razviden podstat v konkretni filozofiji, religiji ali da bi se oprla na jasna znanstvena stališča, je postala bistven življenjski princip večine prebivalstva, ki se lastne (so)odvisnosti od tovrstnih vplivov niti ne zaveda. Hitro, potrošno, tranzicijsko životarjenje ne dopušča poglobljenega mišljenja in natančnega vpogleda v svet, ki nas obdaja, zato so modeli našega bivanja zelo površinski in kvazimoralni. Nedoslednost in neizvirnost sta lastnosti nove etike. Sprejemajo jo tako politiki, TV-voditelji, športniki kot kulturniki. Njihova plehka stališča, ki jih izrekajo v intervjujih in raznih talk showih, dobivajo večjo težo kot še tako izostrena misel sodobnega intelektualca. Družba se profanizira in tako umetnik, najsi to hoče ali ne, živi znotraj te družbe in iz nje črpa snov. V večji meri je zavezan resnici kot fikciji, torej verizmu, še najbolj pa je uspešen, če je politično korekten, saj na ta način postane všečen botrom, ki mu s subvencijami omogočajo ugoden finančni položaj.

Duhovna ideja new agea, ki je posredno vplivala na feministična, ekološka in verska gibanja, je dobila opazno mesto v literaturi. Danes pod to oznako zasledimo najbolj prodajana dela, največkrat prozna, nekaj je tudi poezije. In vendar veljajo ta dela za umetniško manjvredna, za potrošno blago minljive kakovosti, saj nas manipulativno, s subnominalnimi sporočili nagovarjajo k

duhovni preobrazbi. Nova etika ima z new ageom to skupno vez, da se oddaljuje od tradicionalne verske dogmatičnosti in izhaja iz posameznikovih lastnih spoznanj o metafiziki in morali. Boj za človekove pravice se je pod vplivom novodobnih medijskih in patološko narcisoidnih dekadentnežev preobrazil v boj za pravico do drugačnosti. Poleg pozitivnih sprememb je prinesel veliko omejenost človekove ustvarjalne narave. Poezija se je tako togim principom vedno izogibala in se poskušala osvoboditi, biti neodvisna od religije in raznih ideologij. Bila je dovolj brutalna in samosvoja, da ni podlegla populističnim vplivom. Vzgojila je lastno metafiziko, najraje jo je povezala s panteizmom ali animizmom, tako da je predmetom in stvarnosti vdihovala dušo ali pa jih malikovala. Vendar se nova etika v poeziji kaže drugače, namreč v odnosu do resnice. Danes je malo slovenskih pesnikov, ki ne bi imeli zavezujočega odnosa do nje. Večina misli in metafor, ki jih zapišejo, nastane iz subjektivnih psihologiziranj, čustvenih stanj, za katerimi trdno stojijo. Če se od tega oddaljijo, nam to jasno pokažejo, bodisi skozi ironijo ali s kako medbesedilnostno referenco. Prave fikcije skorajda ni. Take, ki bi pričarala fantazijski svet in vzbujala distanco od subjektivne pesniške opredelitve. Vedno je v ozadju individualni patos, ki ga slutimo skozi verze. Skratka, tradicionalen pogled na poezijo, ki se mora udejanjiti in izraziti v tesni zvezi s pesnikom. Njegova izkušnja mora biti tankočutna in vizionarska. Zato je najprimernejša lirična drža, ki prevladuje v slovenski poeziji. Epika je zapostavljena, ker ne velja za primarno poetično formo, nanjo se gleda kot na nekaj, kar je izven tradicije, vendar pa bi bil današnji čas veliko primernejši zanjo. Epika namreč laže najde pot do fikcije, do zgodbenosti in distanciranih vrednotenj. Bili so nekateri postmodernistični poskusi, a so ostali na ravni prigodnic, ali pa je kritika nanje gledala omalovažujoče, ker so zanemarjali jezikovno-zvočno naravo poezije.

Kronična bolezen slovenske poezije je tudi pomanjkanje tematske svežine. Dogaja se, da pesniki z vso resnobo in spoštovanjem posvečajo stihe velikim svetovnim imenom literature. Na njih se sklicujejo in z njimi vzpostavljajo niti ne toliko medbesedilnostni stik, kolikor jih kujejo v višave in skozi lastno perspektivo dojemajo njihovo metafiziko. Poleg tega je veliko poezije v poeziji, torej opevanja postopkov samega pesnikovanja. Metafora ni več vzeta iz zunanje stvarnosti, temveč je vezana na notranjost, na ustvarjalni postopek. Taka drža je vprašljiva predvsem zato, ker umetnost beži in se potaplja sama vase, se izolira od vsakršne druge estetike. Eksistenca je podrejena formi, od nje odvisna, namesto da bi jo preseгла in si jo podredila. Tako postane poezija še bolj hermetična in nedostopna, še bolj oddaljena od bralca.

Zavezujoči novoetični odnos do poezije in resničnosti ne bi bil tako sporen, če se lirična drža večine avtorjev ne bi naslanjala na tipično pesniško besedno gradivo. Tematska in motivna izpraznjenost ima korenine v uporabi klišejev in izpetih poetičnih vzorcev na ravni besede kot samostojne celote. Drevesa, ribniki, ptice, okrasne rastline, ozvezdja imajo pesniške privrženca, ki jih na

razne načine postavljajo v kontekst svojih stvaritev. Problem je v tem, da sporočilnosti tovrstnih podob ni mogoče nadzirati, saj so se pod vplivom tradicije že navzele določenih, klišejskih aluzij. Lepota v poeziji je torej objektivizirana, ker se ne more osvoboditi lastne stereotipnosti. Prevladujejo principi, ki vplivajo na podzavestne predstave o tem, kaj naj bi poezija bila v svojem bistvu in kakšna naj bi bila njena vloga. Avtorji se seveda zavedajo lastne nemoči in skušajo na vsak način biti izvirni, toda največ, kar zmorejo, je to, da bežijo v estetiko grdega, obujajo modernizem, ironizirajo plehko sodobnost, tavajo med visokimi in nizkimi ideali, končna poanta pa nas več ne pritegne.

Vzroke za obstoječe stanje je mogoče poiskati v resnobi narodovega značaja in pomanjkanju občutka za humor. Čeprav so bili na Slovenskem vedno pisatelji, ki so se ukvarjali z aforizmi, parodijo, satiro, je tovrstna literatura največkrat veljala za manjvredno. Humor kot njen sestavni del ni prepričal vodilnih literarnih teoretikov, veliko bolj so se navduševali nad resnobo estetiko socialnega realizma ali modernizma. Tako smo Slovenci kar prevečkrat izpadli zagrenjeni, zadržani, po krivici so našemu značaju pritikal melanholično in cankarjansko zafrustriranost. Čehi teh težav niso imeli, humorja se namreč niso nikoli sramovali, zato ni čudno, da sta tam glavna nacionalna simbola prav Hašek in njegov Švejk. Morda se položaj izboljšuje po zaslugi Marka Juvana, ki kot vodilni strokovnjak kaže zanimanje za parodijo in v svojih literarnovednih delih opozarja na prezrte, a kvalitetne avtorje. Toda če se že med znanstveniki nekaj premika, pa se nekateri, zlasti kritiki, še vedno niso navadili na literarno "pravico do drugačnosti". Spotikajo se ob samosvoje, izvirne, duhovite pisce in jih že vnaprej zavračajo, ne da bi jih bili sposobni pogledati v njihovem kontekstu. Taki predsodki so še toliko bolj opazni pri poeziji, saj jo nekateri dojemajo kot vzvišeno, narodotvorno umetniško vrsto.

Ne glede na to, da sem pri pisanju o izpraznjenosti poezije naredil marsikateremu avtorju krivico in da svojih ugotovitev nisem opremil s konkretnimi dokazi, pa lahko potrdim, da se s tovrstnimi problemi srečujem kot recenzent mnogih pesniških zbirk, ki so izšle v zadnjem času. Vsemu povedanemu je mogoče pritruditi ali oporekati, a kakorkoli že, poezija ne zmore več pritegovati in zbujati pozornosti; izpraznjena je, ker je tako zaverovana vase in se noče približati bralcu, saj ga bodisi podcenjuje ali precenjuje, pri tem pa mu ne ponuja veliko več kot pridigo o lastni pravici do obstoja. Četudi je postala (ali pa je že vseskozi bila) stvar elite, se je ta od nje začela odvracati, in sicer tako, da jo je začela raje pisati kot brati. S tem se je zgodil bistven premik od nedejavnega bralca k dejavnemu ustvarjalcu; zanimiveje je namreč sodelovati pri dogajanju kot biti navaden opazovalec. V Ameriki so se problema lotili tako, da tiskajo almanah, pri katerih si avtorji sami plačajo objavo manjšega števila pesmi. Tržne niše torej še vedno obstajajo, potrebno je le poiskati denar na pravem mestu. Povsem izpraznjena pa poezija gotovo še ni, toda v taki obliki, kot je prisotna danes, ne bo mogla preživeti; če pa že bo, ne bo vredna dosti več od rockovske, popularne popevke. Pravzaprav bo celo na slabšem.